

ВОЛОДИМИР ЛЕВИЦЬКИЙ

Гітлер, Чехи І Карпатська Україна

**Чи скінчиться віра в поміч Гітлера після того,
що сталося з Карпатською Україною?**

З друкарні Народної Волі
Скрентон, Па.
1939
diasporiana.org.ua

Одна з найбільших недостач українського народу -- це наш малий політичний досвід. Причиною того -- наша коротка пам'ять до громадських подій, спільна прикмета дітей і невиобрелених народів.

Наш нарід не втратив своєї селянської вдачі навіть у високо промисловій Америці. Тому забуває легко в політиці все, що діялось учора, та після кожного прочухана лишається завтра тою самою довірчivoю політичною дитиною, якою був.

Душою він дитя, — сказав колись Франко про наш нарід, — що на всі злидні відповідає тужливою піснею і далі оре не свій лан. Навіть події на Карпатській Україні знайшли вже вислів у народній пісні. Та чи закарбувалась політична наука з них в українських головах? Можна дуже сумніватись на основі того, що діється далі тут між нами.

Передруковуємо окремою відбиткою ряд статей, що появiliсь в Народній Волі в травні 1939 під враженням розвалу Чехо-Словако-Української Федерації і мадярського нападу на Карпатську Україну. У цих статтях, відповідаючи на статті джерзиситської "Свободи", ми пробували розглянути критично найновішу невдачу в нашім державнім будівництві і її виновників.

Чим краще затягимо досвід, що випливає з недавніх подій, тим легше буде остерегтись перед новою катастрофою.

Скрентон, липень 1939

ХТО ЗРОБИВ З ГІТЛЕРА УКРАЇНСЬКОГО “ВУЙКА”

“Гітлер нас ганебно обманув!”

Якби не було, не можна не призвати певної “чесності з собою” тим українським політикам, що вчора вірили в Гітлера і тепер, відклавши на бік особисту амбіцію, не вагаються призвати свою помилку. Так прем'єр Волошин, не закриваючи дійсного стану, признав при переході до Румунії: “Гітлер нас ганебно обманув!” Так львівське “Діло” пише відкрито, що “має жаль до Гітлера” за його поведінку су-проти Карпатської України, і вираховує — чому. Так навіть деякі супер партійні газети наших фашистів признають, що їхня політика довіря до Гітлера була --- короткозора. Якби тільки з тим признанням помилок пішла в парі тверда постанова берегтися їх на будуче!

Але є й такі, що не відважаються призвати свою помилку. Це в теперішній ситуації ті українські лідери і гуртки, що добирають усіх можливих способів, щоб викрутитись від громадської відповідальності. Почуваючи на своїх плечах теж співвину за недавнє баламутство, стараються прикрити дешевою, буцім то патріотичною фразою заподіяну шкоду

і вмити самим руки, будьто би вони ні до чого не причасні.

Зразком такого викручування програної згори справи є чотири редакційні статті в джерзиситській “Свободі”, що з'явились у числах 69—72 під спільним заголовком “Хто і кого завів?” Автор статтей взяв на себе невдяче завдання вибілити свою газету від закиду гітлерівської орієнтації. Що з цеї оборони вийшло, це хочемо тут розглянути. Беручи за основу ці статті, хочемо пояснити бодай загально, яку ролю відіграли в трагедії Карпатської України ріжні чужі і свої власні сили. На науку й осторогу українським людям в Америці.

“Сталося те, чого ми постійно боялися . . .”

Коли стало очевидне, що мадярська інвазія на Карпатській Україні була вислідом політичних планів Гітлера, редактори джерзиситської “Свободи” відразу рішили відхреститись від усіх рахунків на Гітлера. Мовляв, все те вони знали наперед і ніколи не покладали надій на нього.

У третій з ряду статті про те “Хто і кого завів?” (“Свобода”, ч. 71), стойть написано: “Залишається ще одно важ-

не питання, яке вимагає як не відповіди, то принаймні вияснення: зрадив чи не зрадив нас Гітлер? . . .

“. . . сталося те, чого ми постійно боялися. Коли ж тепер є такі, що кажуть, що ‘нас зрадив Гітлер’, то вони обовязані вийти з тим на яв. і то з документами і фактами, щоб всі ми знали, чи, що й кому Гітлер чи там Німеччина приобіцяли. Бо ми від Гітлера нічого не надіялись і він нас не потребував зраджувати. Ми знаємо, що він дбає за себе і за свій інтерес, а не за наш. До своєї цілі іде безпощадним кроком.”

На біду, автор такого особливого підходу переочив, що він заразом відслонив тим одно з найслабших місць політики своєї газети.

Бо розважний читач мусить відповісти на це: “Коли ви справді не звязували ніколи жадних надій з Гітлером, то чому ви нам цього не сказали бодай пів року тому? Чому, навпаки, ви — холодно і, як виходить тепер, проти власного ‘ліпшого переконання’ — прикладали рук своїх, щоб ми бродили в таких безосновних надіях?”

“Слова летять, але написане лишається” — сказав колись мудрий римлянин. А український “дядько” потвердив ту саму правду ще дотепнішим словом: “Що записане пером, того не виволічеш волом.” Цю правду треба було знати редакторам “Свободи”, ще заки

вони бралися писати газету. А так тепер проти удаваної наївності стало те, що число за числом було писане в їхній власній газеті.

На якій основі була пропаганда за Гітлером?

Бо, якщо справді редактори “Свободи” не мали жадного сумніву, що політика Гітлера самолюбна та що не має підстави вірити в його поміч українцям, то на якій оснсві вони робили між своїми читачами пропаганду для того самого Гітлера? На якій основі пропонували його на протектора Карпатської України? Чи це мало остерегти перед надіями на Гітлера, коли, наприклад, в числі 251 “Свободи” з 28-го жовтня 1938 можна було вичитати в колумні “З дня” про Карпатську Україну ось що:

“Така маленька держава могла б удержатись тільки під чиємсь протекторатом, під чиєю мілітарною охороною. Приглядаючись уважно до положення Закарпаття, прийдемо до висновку, що такою державою може бути лише Німеччина. Що більше, це навіть в інтересі Німеччини мати під своїми впливами таку буфорну державу, через яку вона могла би проникати на схід.”

Чи для остороги перед довірям до Гітлера були допущені до голосу на сторінках “Свободи” проекти читачів, в яких писалося:

“Жадати . . . незалежності

для Закарпаття під протекторатом Гітлера . . . запропонувати Гітлерови протекторат . . . українська еміграція під проводом Обєднання чи окремого комітету нехай започаткує акцію без проволоки, висилаючи меморіали там, де треба. . .” (“Свобода” з дня 22-го вересня 1938.)

Чому Гітлер був постійним “фаворитом” на сторінках Свободи?

Невже ж редактори “Свободи” справді не розуміли, що вони роблять, поміщаючи таке? Невже хто з їхніх читачів міг припустити, що висуваючи Гітлера на протектора Карпатської України, вони це роблять “так собі”, без ніякої іншої підстави, окрім власної фантазії? І невже вони могли думати, що таке писання може мати інший наслідок, як лише той, що викличе сліпу віру в Гітлера, що це наш одинокий приятель й опікун, коли йому можна довірити рідну землю?

Просовування культу Гітлера в “Свободі” ішло не тільки такими статтями. Ріжні стежки вели до тої самої мети, щоб вивищити Гітлера посеред усього політичного світа і звернути на нього центральну увагу українського читача. Гітлер був на сторінках “Свободи” постійним “фаворитом”. На кого він кинув лютим оком. той гідний був одної погорди.

В числі з 23-го вересня 1938, наприклад, читачі “Свободи”

мали нагоду читати такі міркування:

“Англія і Франція дістали від Гітлера поганого копняка. . . Вони так соромно перед ним скапітулювали, що довгі роки прийдеться англійцям і французам злизувати плями цього сорому. Ледви чи коли небудь вони їх злижуть . . .” (“З дня”.)

А в числі з 12-го жовтня 1938:

“Нині сам англійський прем'єр претиться у відвідини до Гітлера і то в його приватнім домі. А пізніше, коли Гітлер кивнув іще раз пальцем, щоб він разом із своїм кумпаном Даладієм приїхали до нього до Мінхену, то Чемберлейн з радості в парламенті аж заплачав.” (“З дня”.)

Питаємо знов: Яке вражіння могло лишатись у читача після прочитання такої зіздливої писанини, як не те, що Англія і Франція, з їхніми Чемберлейном і Даладіє, це щось найбільш нужденне, безсильне і гідне погорди в цілому світі, а один тільки варт нашого погорду, симпатії і довірія, це Гітлер?

(Не від речі згадати ще, що одночасно та сама газета залишувала оцих копнених Гітлером “кумпанів” докорами: чому вони не помогають Україні! Віддавали українську землю під опіку Гітлера і вимагали, щоб їм помогали противники Гітлера. І це називається “політика”.)

“Лиш маняки не хочуть прияти помочі Гітлера”

Після віденського рішення про Карпатську Україну “Свобода” явно і славно пропагувала думку, що Гітлер **“помагає українській справі”**, і лаяла останніми словами всіх, хто дивився на справу інакше. Нас називали божевільними **“маняками”**, що не хочуть приняти чужої помочі. Давала доступ без слова застереження голосам, що **Україна це потопаючий, який не може дивитися, хто його рятує, і мусить приймати кожну поміч.** Розумілося під тим Гітлера.

“Памятаймо, що той, що по-

топає, не дивиться, чия рука його рятує. Він хоче рятунку, от і все. . .” (“Свобода”, дня 18-го лютого 1939.)

Ця рука, що нас “рятувала”, мала бути — Гітлерова.

Такими дорогами шість разів на тиждень ішла струя пропаганди в тисячі українських родин і зерно по зернови засівала в них віру у Гітлера. Кожному, хто це читав, мусіло видатись, що редактори “Свободи” знають, до чого йдуть. і що це їх свідома ціль. Чи випадає тепер їм ставити на сміх тих, що їм вірили, і питати: **“Вас зрадив Гітлер? Які ви нерозумні!”?**

II

ЧИ ГІТЛЕР ЗРАДИВ

Зломані зобовязання

Лишімо тепер справу, кому по цей бік океану належиться сумна заслуга за те, що велика частина нашої еміграції дивилася на Гітлера як на українського “вуйка”, і приглянемося самому питанню: Чи Гітлер зрадив? (Статті “Хто і кого завів?”. “Свобода”, числа 69-72.)

Джерзиситська “Свобода” дає від себе Гітлерови повне розгрішення. Гітлер не зрадив українців, бо він їм ніколи нічого не обіцював. Автор статей каже так: Коли хто знає, що Гітлер щось українцям о-

біцював, то нехай “вийде наяв . . . і то з документами і фактами, щоб ми всі знали. що й кому Гітлер чи там Німеччина приобіцяли”.

Питання про “зраду” Гітлера можна розуміти тільки в одному значенні: Чи Гітлер **“зрадив”** — значить: чи Гітлер не додержав свого слова? Чи, віддаючи Карпатську Україну мадярам, він не поламав яких зобовязань, що були дані ним чи то безпосередно українцям, чи перед представниками інших держав? Тільки в такому значенні це питання про зраду Гітлера надається до розгля-

ду і відповідь на нього зовсім не буде така проста, як її де-хто хотів би зробити.

На щастя, для вияснення цього спору можна покликати такого визначного свідка, як англійський премієр, Чемберлейн, який теж повинен би дещо знати про Гітлера. Ото ж цей Чемберлейн у своїй промові в Бирмінгемі сказав ще 17-го березня своє слово посередно і в обороні Карпатської України, закинувши Гітлерови прилюдно зломання даного слова ("broken pledges"). Гітлер зобовязався, що справа кордонів чехословацької федерації буде полагоджена на основі принципу самоозначення народів, і це слово потоптав.

"Чи додержав Гітлер принцип самоозначення народів, за яким він так сильно заступався передімною під час розмови у Берхтесгаден . . . ?"

Так сказав Чемберлейн у бирмінгемській промові. Нам здається, що ці слова англійського премієра по суті є сказані однаково в обороні Чехії і Моравії, як і в обороні Карпатської України, яку в той сам день з дозволу Гітлера топтали вже мадярські орди. Ця заява Чемберлейна не обронила Карпатської України перед чужим насильством. Все ж таки його слова це безсумнівний доказ зломаного Гітлером зобовязання, чого не хоче бачити "Свобода".

Два підписи самого "фірера"

Та коли вже мусить бути "цирограф" з підписом Гітлера, то пошукаємо в документах недавніх конференцій, може і це найдеться. Може не завадить пригадати сьогодня українцям, що в договорі на конференції представників чотирьох держав: Англії, Франції, Німеччини й Італії, що відбулася минулого осені в Мінхені, Гітлер поклав власноручний підпис під зобовязанням, яке каже дослівно так:

"Коли справа польської і мадярської меншин у Чехословаччині буде полагоджена, Німеччина й Італія дадуть з своєї боку гарантію нових кордонів Чехословаччини."

Щоб не було сумніву, подаємо урядовий англійський текст цього зобовязання, що звучить так:

"When the question of the Polish and Hungarian minorities in Czechoslovakia has been settled Germany and Italy for their part will give a guarantee to Czechoslovakia."

Підпис: Adolf Hitler.

Відомо, що справа мадярської меншини була остаточно полагоджена 2-го листопада у Відні, коли Німеччина й Італія признали Мадярщині Ужгород і Мукачів. Але гарантії нових границь Чехословаччини, в тому і Карпатської України, не були ніколи дані, хоч Англія і Франція кількома наворотами пригадували

цю справу. Зобовязання було вмисне зігнороване і справа держана відкритою, щоб при першій нагоді було лекше розпорядитись Карпатською Україною.

В додатку до того самого мінхенського договору, за підписом того самого Гітлера, стоять ще така постанова:

“Голови урядів чотирьох великих держав заявляють, що, коли б справи польської і мадярської національних меншин у Чехословаччині не були погоджені на протязі трьох місяців шляхом порозуміння між дотичними урядами, тоді ця справа буде предметом нової конференції голов урядів чотирьох тут привічних держав.”

В англійському оригіналі це зобовязання звучить:

“The heads of the four Powers declare that the problems of the Polish and Hungarian minorities in Czechoslovakia, if not settled by agreement between respective Governments, shall form a subject of further meeting of the heads of Governments of the four Powers here present.”

Підпис: Adolf Hitler.

Чи не було тут підписане зобовязання не тільки перед Англією і Францією, але й перед Карпатською Україною, що її будучість не може вирішуватись коншахтами між Берліном і Будапештом? Це зобовязання було зломане, коли Гітлер зігнорував федеральний уряд у Празі, зігнорував український уряд у Хуст-

ті і уряди великих держав, та шляхом одностороннього порозуміння з Будапештом дав згоду мадярам заняти силою Карпатську Україну.

Під час арбітраційного рішення у Відні з 2-го листопада 1938 був зладжений документ, на котрім видніє підпис Гітлерового міністра Рібентропа. В тому документі Німеччина й Італія визначували між Мадярщиною і Карпатською Україною нову границю, що, хоч яка кривдяча, мала бути постійна і незмінна. Коли кілька разів після того мадяри пробували силою звати Карпатську Україну, німецький уряд застерігав їх, що віденське рішення не може бути змінене.

Чи було це зобовязанням з боку Німеччини? І чи не зламав його Гітлер, коли треба було чимось купити приязнь Мадярщини?

Гітлерівська пропаганда у Хусті

Дотепер ми говорили тільки про документи, що були підписані Гітлером і його міністрами і постім поломані. Окрім студію треба було б писати (і вона певне буде колись написана), що робила гітлерівська пропаганда, щоб викликати серед карпатських українців невиправдану надію на німецьку поміч, яка потім так ганебно завела, коли на карпатській землі з'явились ма-

дярські орди. Премієр Волошин, як тільки переступив на румунську територію, мав сказати: "Гітлер нас ганебно обманув!" Можна бути певним, що він знат, про що говорить.

За ввесь час існування автономної Карпатської України Німеччина, за посередництвом своїх урядових і напів урядових агентів, що курсували між Берліном і Хустом, прикидалась її опікуном. Не тільки запевняла їй довге існування, але розбуджувала надії на відбудову української держави, що мала взяти свій початок з Хусту. Ці надії накладали свою печать на все, що діялось у Хусті, і були головним джерелом непорозумінь, що так трагічно виявились під час кривавих днів у березні.

Може хтось сказати, що це не робив Гітлер, — а ті, що це робили, не мали його уповноваження. Та це буде слабий викрут. При диктаторськім режимі не діється нічого без згоди диктатора і за акцію кожного урядовця, від міністра до останнього шпика, відповідає диктатор.

Німеччина вислава до Хусту свого консуля з персоналом більшим, як мабуть у Нью Йорку. Цих трицять людей напевне не проходжались бездільно по Хусті. Українська преса була повна похвал для консуля за його велику прихильність до української справи. Але коли сойм у Хусті проголосував самостійність Карпатської України 15-го березня, то почесне місце консуля на засіданні було порожнє. А коли на другий день мадяри переходили через здобутій і закрівлений Хуст, німецький консул мав одно питання до мадярського команданта: Чи тяжкі були ваші втрати? Це одно його цікавило.

Це вже не діло з зломаним словом і недодержаною обіцянкою. Це дійсна зрада, коли хто одною рукою по приятельськи обіймає і другою помагає встремити ніж у спину. І коли хто з українців сьогодня не має відваги назвати річи по імені і старається представити справу інакше, то це тільки бажання облекшити власне сумління.

III

ЯК ГІТЛЕР "ПОМІГ" КАРПАТСЬКІЙ УКРАЇНІ

Хто спротивився прилученню Карпатської України до Мадярщини

Щоб розвіяти бодай найважніші непорозуміння про

роль Гітлера у справі Карпатської України, треба вияснити ще одно велике баламутство, що кружляє між нашими людьми. Як це пояснити, що Гітлер

віддав Карпатську Україну мадярам, коли він минулої осені сам один спротивився прилученню її до Мадярщини? Адже ж Гітлер помагав тоді нам, українцям.

На цій "помочі" Гітлера довший час збивали свій політичний капітал деякі наші пропагатори гітлерівської орієнтації. Була поширенна між нашими людьми думка, що він вмисне створив Карпатську Україну як "випадову браму" на схід та що це перший крок до створення великої української держави.

Вирішення справи Карпатської України було записане виключно на кредит Німеччини, проти якої стояли ворожі Мадярщина, Польща й Італія і байдужі — Англія і Франція. Вже в цьому пункті гітлерівська легенда вимагає деякого спростовання.

Правда така, що між конференцією в Мінхені, де чотири держави погодились на перший розбір Чехословаччини (29-го вересня 1938), і віденським рішенням про Карпатську Україну (2-го листопада 1938) минуло більше як місяць часу та що цей час був переповнений політичною боротьбою, в якій фронти йшли дещо інакше, ніж це поширене серед нашого громадянства.

Польський міністер Бек протестував через свого амбаса-

дора у Лондоні проти вмішування англійського уряду до справи польських і мадярських претенсій і демонстративно відмовився приняти амбасадорів Англії і Франції в цій справі.

Цей інцидент, що був зігнорований в більшості украйнською пресою, лишився важливим покажчиком, які сили заступались за етнографічний принцип при першім поділі Чехословаччини.

Документи про становище Англії і Франції

Лондонський "Таймс" писав у тому часі:

"Акція бритійського і французького амбасадорів у Варшаві стойть у гострій суперечності до становища амбасадорів Японії й Італії, які виявляють повне зрозуміння для справедливості польських домагань."

Про становище Англії і Франції зокрема в справі Карпатської України говорить оце повідомлення лондонського "Таймсу" з 19-го жовтня 1938:

"Під час чехословацько-мадярських переговорів бритійський уряд порозумівався з мадярським урядом через мадярського посла в Лондоні. Барчі. . . Бритійський уряд піддержує претенсії Мадярщини, оперті на чисто етнографічній основі, і сподівається, що буде осягнене порозуміння між обидвома урядами (Мадярщина і Чехословаччина). однаке **займає цілком інше становище до жадань, опертих на**

політичних і стратегічних основах.” [На цих основах опи-
рала Мадярщина свої претен-
сії на спільний кордон з Поль-
щею. — В. Л.]

Півофіціяльний парижський “Тан” з 15-го жовтня 1938 о-
прокидував голоси німецької преси, будьто би Франція під-
тримувала жадання спільногопольсько - мадярського кордо-
ну, і називав це “прозорою грою”, про що “не варта го-
ворити”.

А парижський кореспондент львівського “Діла” повідом-
ляв у тому часі (16-го жовтня) так:

“Найнovіша і зовсім віро-
достойна вістка, що приходить до нас в останній хвилі: Італійські кола роблять щораз енергічніші заходи, щоб Франція в ім'я нової рівноваги в Європі підтримала мадярські до-
магання.”

Хоч це був час хвилевого зближення Франції й Італії після конференції в Мінхені, французький уряд до кінця відмовився піддержати мадя-
рів.

Рахунки одних і других

Очевидно, що Англія і Фран-
ція настоювали на додержанні етнографічного принципу при поділі Чехословаччини не че-
рез українців, а через своє від-
ношення до Чехословаччини.
Але все одно їхнє становище піддержувало також Карпат-
ську Україну.

Таксамо самозрозуміле і те,

що ці заходи Англії і Франції не мали б успіху, якби Гітлер при віденськім рішенні пішов був на руку мадярам. Але незгідне з правдою є твердження, що при вирішенні справи Карпатської України тільки один Гітлер обстав за її само-
означенням. Близче до правди буде сказати: При вирішуванні справи Карпатської України Гітлер був зловлений у власну пастку “самоозначення народа”. На тій основі він домагався прилучення судетських німців до Німеччини, за тим він заявився в устних і підписаніх деклараціях і не міг так легко протиставитись тому самому принципови щодо решти Чехословаччини.

Певне, що крім цього моти-
ву Гітлер керувався при віден-
ськім рішенні ще важнішими хвилевими рахунками, які на-
казували йому задержати під контролею цей окраво. української землі. Але, які б не були ці мотиви, то не було в то-
му, як тепер ясно показується, тої думки, що це має бути по-
міст до Великої України.

Хвилевий експеримент

Критичний обсерватор мусів відразу набрати глибокого пі-
дозріння, що те, що вийшло з віденського рішення, є тільки експериментом, що комусь на хвілю потрібний. З багатьох фактів, що на це вказували,
наведемо хоч дві обставини:

1. Територія Карпатської України була обкроєна у Відні так, що в такому стані ця країна не могла ніколи бути життєздатна. Факт залишения більшості Карпатської України при Чехословаччині був настільки відрядним явищем, що український загал віднісся з легковаженням до того, що Мукачів і Ужгород відійшли до Мадярщини. Але час для захвату минув і сьогодня треба сказати згідно з правдою, що хоч відступлена мадярам територія була невелика простором, то разом з нею Карпатська Українатратила підставу сякого - такого матеріального існування. До Мадярщини відійшли одинокі урожайні околиці і два головні центри, в яких була сконцентрована торговля і промисл і разом з тим головна податкова сила країни. Про культурне значіння цих двох осередків з їхніми школами, установами, тощо, вже не згадуємо.

Наведемо тільки один приклад, що трохи зясує ситуацію. Перед поділом у цілій Карпатській Україні було 309 лікарів. Після віденського рішення це число поділилось так:

До Мадярщини відійшло 187
При Карпатській Україні
лишилось 122

Подібне відношення було у всіх інших ділянках. Коли прийшлося укладати держав-

ний бюджет, Карпатська Україна могла покрити лише 20 процентів своїх видатків, решту треба було дістати з Праги. Наслідки того відомі: Чехи, бачучи безпорадність закарпатського уряду без їхньої фінансової помочі, надуживали це для своїх централістичних тенденцій. Мадяри використали це хитро для своєї пропаганди.

2. Німеччина ніколи не гарантувала кордонів нової Чехословаччини, в тому і Карпатської України, і тим показала, що вона вважає цей твір тільки тимчасовим. В попедній статті ми наводили частини мінхенського порозуміння, де Гітлер своїм підписом обіцяв гарантувати кордони Чехо-Словако-Української Федерації. Це зобовязання ніколи не було додержане. Тим Карпатська Україна була залишена вмисне як предмет для дальших торгів.

Німецький уряд відхрестився від того, будьто би він звязував з Карпатською Україною які небудь українські плани, заявивши в офіційльній "Дипломатичній Кореспонденції" так:

"... Говорили, що Німеччина має якісь чинні плани і вважає той терен (Карпатську Україну) за коридор (на схід). Останні події показують, що **приписування Німеччині** того роду планів належить до ділянки звичайних сплетень."

Гітлерівський міністер складає побажання мадярам

Згідно з тою політикою німецький міністер закордонних справ, Рібентроп, переслав мадярам приятельські побажання з нагоди “повороту до Мадярщини тої землі, що належала до Мадярщини цілими століттями”.

Як мало залежало Гітлерови на тім, що за народ мешкає в цій країні, видно з того, як повелася Німеччина в час окупації Карпатської України. Львівське “Діло” слушно пише, що одно слово Гітлера було б запобігло незмірним кривавим жертвам, заподіяним мадярами. Коли б Німеччині залежало на тому, не було б поголовного винищення українських провідників і введення 100% російського курсу.

Висновок з того ясний: Українці дивились на Карпатську Україну як на рідну землю “ра-

неного брата”, якому нарешті засвітило сонце волі. Для Німеччини це було 16,000 квадратових кілометрів нужденої і культурно відсталої території, на південнім збічу Карпат, що має ліси, недобуті багатства в землі, стада волів і овець та біля 600 тисяч населення, що зве себе руснаками чи українцями. На якийсь час вигідно було задержати цю смугу землі в своїх руках, а потім таксамо вигідно стало віддати її мадярам. При тім рішенні найменше інтересна німецькому “фірерови” була воля тих людей, що цю землю називають своєю.

Аж тепер набирає повного значіння один факт: У своїй славетній промові у вересні минулого року Гітлер не звернув навіть уваги на те, що це частина української землі, і назвав Закарпаття — “Карпатською Росією”.

IV

ЧЕХИ І КАРПАТСЬКА УКРАЇНА

Непорозуміння з чехами

Окрім менше видної німецької руки в подіях на Карпатській Україні була там ще видима рука — чеська. Через те, розглядаючи політичний підклад недавньої трагедії цеї нашої землі, ми мусимо ще спинитись над справою того гострого чесько-українського непорозуміння, що ним скінчи-

лася наша коротка державна спілка.

Від часу мадярської інвазії українська преса переповнена вістками про надужиття чеських цивільних і військових чинників в останніх днях їхнього побуту на Карпатській Україні. Заки почалася битва з мадярами, наперед була бійка між чехами і січовиками в

Хусті. Чеське військо обеззбріо січовиків, воліло висаджувати склади амуніції в повітря, ніж передавати їх українцям. Головна кватира Січи була зруйнована чеськими гарматами. Чехи мали знущатись над раненими і полоненими, видавали їх мадярам.

Деякі з тих вісток — як не одна вже дотепер — можуть ще показатись перебільшеними або неправдивими. Але в основі, на жаль, мало що зміниться: чехи розійшлися з українцями в гострій ворожнечі і дали тому почуванню вислів поступками, що були яскравим надужиттям і насильством.

Та проте ми не можемо прилучитись до того голосного хору частини нашої преси, що з приводу того, що сталося між українцями і чехами, висловлює на всі лади тільки одні обурення й осуд чехів. Не можемо ніяк співчувати тій дивній злорадості, що нею так переліцтовують одна одну деякі українські газети, переповідаючи сумні випадки чеської ворожнечі до наших людей у тій хвилі, як все валилось над головами. Бо почутия обурення ізза поступку одного чи другого чеського урядовця чи вояка блідне перед далеко глибшим почутиям смутку і болю за нашу власну невдачу, що виявилася в тих випадках.

Одна з найновіших невдач у нашім державнім будівництві

Факт, що ми не змогли наладнати добрих відносин з чеським народом у добу таких переломових для нього і для нас подій і розійшлися з ним ворогами, тоді як повинні були перший раз побрататись тривало, це одна з найновіших невдач у нашім державнім будівництві. Далеко грізниша, ніж поразка від мадярських гармат і кулеметів.

Українському народові не бракує ворогів. Це теж одна з признак того, в якому незрілому стані находитися наша політична боротьба, що ми тим не журимося. Навпаки, ми якби хвалились тим, коли напитаємо нового ворога. Дотепер нашими ворогами числилися москалі, поляки, румуни, мадяри, а тепер до того прилучились словаки і зявилися — чехи. А де ж наші приятелі?

Частина української преси, яка дбає про те, щоб політична зрілість тутешньої нашої еміграції не виросла поза певну мірку, і тому вмовляє в своїх читачів, що всяке розяснювання наших невдач, це “Кайнова робота”, поширює про недавнє непорозуміння з чехами одно вияснення — винні чехи. Чи виграє на тому українська справа, коли наше

громадянство буде далі вклонисуване заспокоєнням, що в його невдачах винні другі, тільки не ми самі? Ми сумніваємося. І тому в цій справі непорозуміння з чехами треба мати сміливість глянути правді просто в очі, хоч би яка вона була болюча. Для науки їй перестороги на будуче.

Три чинники складались на те, що в чесько-українській федерації не було порозуміння між обидвома спільнокама, а при кінці прийшло до гострої ворожнечі. Був там чеський централізм, що не хотів зрікатись влади над закарпатською колонією, це правда. Але була теж українська політична загорлість і ксросткозорість, що дає себе вживати за знаряддя чужій силі. А над одним і другим царювала третя причина — німецька інтрига, що витягнула для себе користі з того, де двох нерозумних бились.

Чесько-Словако-Українська Федерація була спільною власністю

Коли в осені минулого року Карпатська Україна дісталася змогу вільнішого життя у формі державної автономії з власним урядом, то це сталося виключно через те, що це була складова частина Чехословаччини. Сам по собі цей кусень української землі не відіграв би в той час ніякої ролі. Несподівано при поділі Че-

хословаччини на Закарпатті зявився завязок власної державності, що була тісно звязана з чехословакською федерацією. Серед даних обставин це була одинока тимчасова розвязка питання, що відповідала нашим національним і державницьким інтересам. Щоб піти далі, треба було наперед зберегти і закріпити те, що було здобуте. Сталося на впаки.

Як не дивно сказати, а сталося так, що найменше зрозуміння для цеї державницької вимоги виявили ті групи серед нашого громадянства, що при кожній нагоді мають на устах гучне слово про “націю” і “державу”. Від початку існування Чехо-Словако-Української Федерації, вони, замісць закрілювати її, прикладали рук до того, щоб розірвати спілку з чехами, граючись у весь час з вогнем нової мадярської окупації.

Ця дивовижна тактика наших “націоналістичних” лідерів може мати хіба одно пояснення: Гілтер. Гітлерівська Німеччина йшла на повний розвал Чехословаччини ще в осені минулого року. Розвал не вдався тільки тому, що німецька пропаганда не вспіла ще тоді переконати словаків, що їм треба розриву з чехами. Зате повірили тій пропаганді наші рідні “нацисти” і дали себе здурити рожевими малюн-

ками друго- і третьо-рядних гітлерівських агентів про "самостійність" Словаччини і Карпатщини під німецьким протекторатом. Ідея такого протекторату — як нашим читачам уже відомо — пропагувалася в пресі націоналістично-го табору і по цей бік океану ще від осені минулого року.

Дві влади у Хусті

З вісток, що почали напливати після ліквідації Чехословаччини, виходить щораз виразніше, що на Карпатській Україні був не один уряд, а два. Один виступав сфіціяльно і стояв під проводом прем'єра А. Волошина. Другий виконував свою сумнівної вартості роботу за кулісами, керований всякими "закордонними центрами", за якими стояла невидима рука Берліна. У цій двоїстості влади була головна слабість нашої короткої карпатської державності. В тому самому була теж головна вина за наш розбрат з чехами.

Офіціяльний уряд Карпатської України, зложений з місцевих людей, звязаних з своєю землею, пильнував як ока в голові молодої автономії, звязував з нею бодай близьку будучність своєї малої держави. А в той сам час закулісний уряд вважав Карпатську Україну тільки за терен для політичних "герців", підказу-

ваних Берліном, і буквально нищив своєю поведінкою те, що вдалось наладити карпатській владі.

В останній промові карпатоукраїнського міністра Клочурaka, що була виголошена по радіо кілька днів перед розвалом федерації, були сказані оці замітні слова:

"Ніяка група чи категорія [кліка] не має права на виключний, національно - патріотичний монополь, бо право це має цілий зорганізований народ Карпатської України."

У тому самому часі нам писали з Чехословаччини люди, яким можна вірити:

"Маю вражіння, що політичні емігранти, які опинилися в Карпатській Україні, своїм націоналістичним наставленням також доливають вогню до оливі. . . ."

Такі голоси це була лагідна спроба застороги перед тою подвійною владою, що одночасно працювала на Карпатській Україні не поруч себе, а проти себе. Що одною досягнулось, те перекреслювалось другою.

Коли від Карпатської України говорив прем'єр Волошин, він підкреслював, що ця країна за мала, щоб брати на себе провід у визволенні українського народу, та що вся закордонна політика належить до Праги. Це ірityувало безмірно закулісову владу в Хусті, якій не понутру було налад-

нання якого небудь порозуміння з Прагою.

Берлін був для декого більшим господарем у Хусті, ніж Прага

З того виходили дивні і просто неправдоподібні ситуації. Прага була державним центром федерації, з якою було звязане існування карпатської державності. А тимчасом понад голови Праги ішли коншахти між Хустом і Берліном, не переводились делегації, паломництва, і Берлін був для декого більшим господарем у Хусті, ніж Прага. Видимим знаком того, що діялось, був німецький консулят у Хусті, що в складі 30 співробітників був головною централею протичеської пропаганди, особливо між "націоналістично" настроєною частиною молоді.

Склонюємо голову перед тими членами Карпатської Січі, що згинули в бористі з мадярськими наїзниками. Але це не зміняє тої гіркої правди, що в задумах її провідників, які в більшості покинули ряди в час бою і повтікали за кордон, ця армія приготовлялась як помічне військо Гітлера у фантастичних планах походу на Україну і вишколювалась головно в ненависті проти чехів.

"Є некоторий відомою річю писало недавно львівське "Діло" — що в рядах карпатсько-української 'Січі' збірав-

ся той найпалкіший елемент, який щиро захоплювався німецькими націонал-соціалістичними ідейними тезами: расизм, авторитарність, однопартійність, расова виключність і так далі, та який, де лише міг — ті свої симпатії проявляв, починаючи від здоровлення [по гітлерівськи] рукою. . . ."

Словачька інтрига

Протичеська акція, керована лідерами "націоналістичного" табору, набрала розмаху головно від тоді, коли долучилась до того ще друга протичеська інтрига з Словаччини. Тобто коли деяким словацьким лідерам, що вже розкріпі до тепер як авантурники, вдалось опанувати свісіми впливами деяких поважних закарпатських діячів та притягнути їх до спілки проти чехів. Про цю інтригу, що ще певне буде висвітлена докладніше, писав під час памятних днів мадярського наступу кореспондент львівського "Діла" з Праги так:

"Один із найважніших моментів цілої справи — це становище словацьких провідників. **Міністер Дурчанський та інші, які стягнули міністра Ю. Ревая на шлях протичеської акції за ціну ріжких гарантій, нині цілком забули про свої заяви і обітниці. Словаки — це був безперечно найбільший прогріх цілої карпато-української політики."**

Виходить, що словаки підмовляли деяких наших карпатських діячів проти Праги, обіцюючи їм спільну акцію.

ЧОМУ РОЗБИЛАСЯ СПІЛКА ЧЕХІВ, СЛОВАКІВ І УКРАЇНЦІВ

Причини непорозумінь з чехами

Після того, як Карпатська Україна стала рівноправною частиною федерації, лишилися дві головні причини нарікання на чехів.

Перша причина була та, що чехи не хотіли забрати відразу з Карпатської України всіх своїх урядовців. Забрали тільки невелику частину, а щодо решти жадали задержання її в службі на ряд років. Певне, що це була дошкульна справа, коли зважити, що було багато власних людей без праці. Але чи це була достаточна причина, щоб ізза неї розбивати спілки з чехами, коли замісць неї загрожувала мадярська неволя?

Друга причина непорозуміння з чехами була в тому, що Карпатська Україна потребувала фінансової помочі Праги. Прага за цю поміч жадала контролі над господаркою і назначила свого міністра до карпато-українського уряду.

З приводу цього непорозуміння ізза фінансів ми читали недавно в одній з тутешніх українських газет, що "Прага взялася за найпоганіший спосіб: за гроші". О, свята просвіто! Видно, що редактори цієї газети цілком "не от міра

сего", коли таке пишуть. Бо гроші це ні "найпоганіший". ні "найгарніший", а просто найзвичайніший і загально принятий спосіб, як поширити свій вплив на те, що кому не належиться. Чехи тут не становили винятку. За гроші віритель влазить довжникови на його ґрунт, до його хати і до кишень. Те саме з державами. Щоб дістати гроші, суверенна держава приймає "фінансових дорадників" віритељя, що не є нічим іншим, як контролерами і керівниками чужої господарки. Польща, наприклад, мала свого часу такого фінансового диктатора з Америки. Коли є непорозуміння ізза таких справ, держави сідають за стіл, переговорюють, торгаються. Але ніхто не ломить рук з морального згіршення ізза такого "найпоганішого" способу.

Федерація — політичне по- дружжа для інтересу

Але припустім, що чехи не мали жадної підстави висилати свого міністра для контролі господарки в Хусті та що сама особа генерала Прхалі не надавалася до того. Припустім, що це справді була "каналія", як це з таким смаком підхопив був за одною краєвою газетою джерзиситський

спец від грубої лайки. Та чи ізза того ми мали валити власну хату, до якої впросився цей непрошений, але не вічний комірник? Чи варт було для того підрізвувати ту саму галузь, на котрій разом з чехами і ми сиділи? Летіти коміт головою в пропасть?

На кілька днів перед розвалом Чехо-Словако-Української Федерації наш інформатор з Чехословаччини писав оці розсудні слова про чесько-українське непорозуміння:

“Не слід забувати, що федерація це політичне подружжя не з любові, а для інтересу. Вона зобовязує обидвох партнерів. В ній має рішати зимна голова, а не палке серце.”

На жаль, у цій справі, як була яка голова, то не українська і не чеська. Ця голова зимно робила свої рахунки і будувала свої плани на дсугубу і нам і чехам. Сумно тільки сказати, що найшла вона своїх помічників не так у “палких серцях”, як у пустих головах деяких наших власних людей.

Почуваючи за собою широкі плечі Берліна, наші власні змовники проти федерації — бо це була змова — систематично роздували вогонь ненависті проти чехів і в короткому часі зробили з них “Паблік Енемі. Номбер 1” для українців. Використовувалося кожне надіжиття, кожний ви-

падок нетактовної поведінки чеського урядовця чи полісмена, чи вояка. Молоді хлопчаки на вулиці кричали “Геть з чехами! До Праги з ними!” Чехи теж не дармували, мстились, де могли. Доходило до постійних перепалок на вулицях, в ресторанах та в інших публичних місцях.

Пропаганда зза кордону

Що ця акція розпалювання ненависті між Прагою і Хустом мала свій корінь за кордоном, це можна ствердити на основі численних фактів. Українська радіо-година у Відні, на державній стації, контролюваній німецьким урядом, була відкрита минулої осені майже виключно на те, щоб пропагувати боротьбу проти чехів. Звідси йшли заклики до повстання проти чехів в осені минулого року. в той час, коли на таке повстання тільки чекали мадяри. Звідси йшла до кожного села на Карпатській Україні критика Праги під час існування федерації. **Ще в середу, 15-го березня, в 8-ій годині вечором, коли мадярські війська вже були під Хустом, віденська радіо-стація закликала українців не до того, щоб вони боронилися перед мадярами, але щоб “позбулися чеських централістичних гнобителів”!**

Треба сказати, що ця кампанія ворожнечі проти чехів

проймала сстрахом тих, що справді дорожили долею Карпатської України. На кілька днів перед катастрофою міністер Клочурак у промові по радіо назвав цю кампанію "підступною політичною інтригою". У цій своїй промові з 12-го березня цей представник карпато-української влади повідомляв про те, що на основі порозуміння з Прагою Хуст дістане 305 мільйонів корон на державні видатки і на розбудову країни, що на 21-го березня буде скликаний карпатський сойм, а далі сказав:

"Наша приналежність до великого українського народу не оспорює факту, що в Карпатській Україні хочемо тільки праці для добра Карпатської України. Удержати Карпатську Україну, розбудувати її державне самостійне життя — це величезне історичне завдання, як на наші малі сили. Цей неоцінений скарб нашої самостійності мусимо нести обережно, з таким щирим серцем, як ми до недавна несли його святу ідею. Живемо в федераційній республіці і зовнішня її політика мусить бути і нашим інтересом. . . ."

Прем'єр держави благає свою армію

Одна тутешня націоналістична газетка помістила недавно своєрідний документ: Опис з Хусту, як старий прем'єр держави на зборах своєї армії просить, щоб армія віддала забрану самовільно

зброю і щоб не доводила до ще гіршої кризи. За те стрінув його насміх. Така подія відбулася в Хусті між прем'єром Волошином і представниками "Січи" на кілька днів перед катастрофою. А американська кореспондентка, Ена МекКормик, очевидець чеської бійки з січовиками в Хусті, писала, що прем'єр Волошин благав (*begged*) Січ, щоб вона припинила бійку з чехами, бо вже наближаються мадяри.

Ці епізоди ілюструють вимовно ту двоїстість влади у Хусті, про що ми згадували вже один раз вище, з якої одна частина перла до кризи з чехами, за намовою з Берліна.

Також край розумів це ясно. що режісером непорозуміння був Берлін і висловив це виразно після катастрофи.

"Німецькі чинники — писало львівське "Діло" з 26-го березня — **використали чеські короткозорі спроби навернути до централістичної системи у Словаччині і в Карпатській Україні та реакцію (відповідь) у словацьких і карпато-українських колах на те, щоб зліквідувати взагалі федерацію.** Але, повідомляючи про це словаків, — ні словечком не упередили карпатських українців. . . ."

Традиційні русофіли і українська справа

Не можна поминути ще однії справи. Коли говорити про відношення чехів до Карпатської України, треба не від-

ріжняти чехів у Празі і чехів у Хусті. Урядничий елемент, що попадав на Карпатську Україну, не належав до найкращого, бо звичайно центр висилає сюди урядовців на науку або за кару.

Відомо, що чехи здавна були традиційними русофілами. Ця їхня орієнтація на Москву була вислідом історичної боротьби проти натиску німців. А однак треба сказати, що навіть у цій споконвічній орієнтації в останніх двох десятиліттях доконувався щораз замітніший вилім. Прийшло наперед поважніше ставлення до української справи, а далі навіть активна поміч і симпатія.

Що ще за старого режimu відношення чехів супроти українців не було найгірше, на те позволимо собі навести кілька речень з статті, поміщененої в одній з тутешніх українських газет, що цілком не грішить симпатіями до чехів. У цій статті писалося:

“Для розвою української науки зробили чехи незвичайно багато, а хоч правда, що важні наукові твори писали наші вчені, то на їх видання давали гроші — чехи.

“Для ствердження історичної правди треба зазначити, що заложення тих високих (українських) шкіл маємо завдячити покійному президентові Масарикові. . . .

“Про це, що доброго зробили чехи для самої Закарпат-

ської України, повинні би, положивши руку на серце, сказати передовсім таки тамошні наші земляки. Та цього ніхто не заперечить, що в Закарпатській Україні панує більша політична свобода, ніж на інших українських землях на всіх займанщинах. З неї можуть вповні користати тамошні наші браття, коли б лише хотіли й уміли користати!”

[Джерзиситська “Свобода” з 10-го вересня 1938. Статті К. Трильовського.]

Очевидно, відношення чехів до нас мусіло перейти свій природний розвиток, що вимагав часу. Спершу на Закарпатті вони застали повну національну несвідомість, занечищену мадяронством і русофільством. Але в міру того, як росла національна свідомість, змінялося становище Праги. В осені 1937 просвітянський зізд в Ужгороді, що стягнув біля 20 тисяч учасників з цілого Закарпаття, був першим прилюдним іспитом нашої національної зрілості. Він мав теж свій вплив на Прагу. Коли минулого року прийшла федерація, чехи після короткої спроби українсько-русофільської федерації передали владу в руки українцям. З того становища не пробували завертати до кінця. Навіть при останній зміні уряду представник Праги сказав у прилюдній заявлі так:

“Політика карпато-українського уряду буде йти без

змін дотеперішнім шляхом. . . . Не допуши до того, щоб знову русинство або московщина почали кертичну роботу. Я іщаємий, що національна українська свідомість так могутъ зросла серед населення.”

Англієць про нову орієнтацію чехів

Це не було тільки примусове пристосування до нових відносин. Як реальні політики, чехи почали числитись з новою українськю силою і на цій основі будувати свої нові плани. Такий безсторонній обсерватор, як лондонський дипломатичний кореспондент щоденника “Манчестер Гардіен”, писав у січні цього року так:

“Чеська мрія про національну незалежність, що починає наново сходити, звязується тепер з мрією про незалежність України. Як перший крок до того, чехи хотіли б бачити створення Галицько - Волинської держави, що прилучилася би до Карпатської України і стала частиною чехо-словацької федерації. . . ”

А передтим той сам кореспондент каже:

“Чехи бажають тепер могутої і незалежної України, бо надіються, що ця нова славянська держава буде протиставитись німецьким впливам у Східній Європі. . . ”

Нехай би це була тільки маленька течія, що дала англійському обсерваторови основу до таких тверджень в одній з найповажніших англійських газет, то цей прояв заслугову-

вав на далеко більшу увагу. Ніж вибрики шовіністичних чеських урядовців. Два дні перед розвалом Чехо-Словако-Української федерації у Празі відбулось Шевченківське свято, що було маніфестацією цього нового наставлення чехів до української справи. Але для наших “державників” важніше було “показування язика” у Хусті.

Ось де була причина, чому, подаючи описи подій під час катастрофи нашої карпатської держави, ми з радістю відзначили за американськими кореспондентами, що, не зважуючи на всі жалюгідні випадки, до оборони Хусту проти мадярів прилучились деякі чеські вояки, та що на побоєвищі між вбитими були чехи.

Тріумф української національної ідеї

Коли так справді було, як подавали американці, то в тому не було б ніякого зменшення діни наших власних жертв. Чи втратила від того Греція, що в боротьбі за її волю згинув безсмертний англійський поет. Байрон? Або чи втратила від того Америка, що за її волю боролись найкращі сини ріжних народів? Ця чужа поміч тільки засвідчила моральну перемогу ідеї визволення цих народів, ще заки це визволення було здобуте ними в бою.

Для деяких людців, що не бачуть іншої зброї в нашій визвольній боротьбі, крім сіяння нерозбірчової ненависті, це вдалось поганьбленнем, що чех міг згинути побіч січовика під Хустом.

Ми бачимо в цьому тріумф нашої національної ідеї і завдаток будучого порозуміння з чеським народом. Бє кров

це дивна теч, що зціплює більше, ніж може розіднати сліпа ненависть. І тому ми хотіли б, щоб справді була пролита чеська кров в обороні українського Хусту. Бо вона змила б пам'ять жалюгідних випадків і промостила дорогу до порозуміння двох народів, що не мають жадної розумної причини між собою ворогувати.

VI

ЩО ТАКЕ ОРІЄНТАЦІЯ НА ВЛАСНІ СИЛИ

Карпатська Україна була іграшкою в руках чужих сил, що планово йшли на розбиття Чехо-Словакс-Української Федерації від першого дня її існування. До того були використані зручно внутрішні ворожнечі в федерації, словацькі й українські. Те, що деякі наші люди, там і тут, далися взяти на ту очевидну інтригу, а тепер пробують складати вину на других, це найтемніше місце в цій недавній історії.

Ми не скажемо, що редактори "Свободи", які за цілий час чехословацької кризи з минулого року аж до розвязання федерації, держались орієнтації на поміч Гітлера, робили це тому, що Гітлер їм за те платить. І тому ми рішуче відкидаємо пустий і нерозумний закид, що ми хочемо їх перед кимсь очорнювати. Мотивом у них, припускаємо, була їхня своєрідна політична

орієнтація, але це ані трохи не виправдує їхньої послідичної наївності і нерозуму.

Тепер під враженням катастрофи Карпатської України піднеслись голоси навіть у тих колах, що дивились за чужим возом, що треба орієнтуватися на свої сили. Свої сили — це тепер приблизно найmodніше слово на устах кожного, що вчора зітхав до Гітлера.

Але одночасно ті, що тепер надувають того слова, показують, як несерйозно вони ставляться до того клича.

Бо орієнтація на власні сили це не нове звучне слово. Це основна переміна всього того, що в частині нашого громадянства носило дотепер назву "визвольної боротьби". Це в першу чергу розігнання під чотири вітри всіх так званих "закордонних центрів", що за проші еміграції робили "політику" в передпокоях дрібних

урядовців Гітлера і Мусоліні. Це ліквідація пропаганди між нашими людьми чужих ідей, що йде до сьогодні з чужих столиць такими дорогами, як ніби то українські радіо-години, пресою і літературою. Це вкінці перекреслення раз на все рахунку на те, що українська державність прийде з найближчої світової війни.

А другий бік цього клича — це спрямовання всіх наших зусиль на розвиток і скріплення українських народних сил на рідній нашій землі. Розбудова народних сил, — а під тим розуміємо не гуртки політичної еміграції за кордоном ані гуртки відірваної від народу інтелігентської молоді. — це поки що найбільш революційна робота, в якій може звідси взяти участь українська еміграція. Що на цій дорозі здобудемо, це буде наше. Познак поліпшення в цьому напрямі ми, на жаль, ще не бачимо в редакції “Свободи”.

Що до такого розуміння “власних сил” дійшов після останніх переживань наш народ на Карпатській Україні, про це переконують нас вісти, що ми звідтам одержуємо. Перед нами лист старого громадського діяча з Карпатської України, в якому ні слова про надії на війну і на Гітлера, а зате тверда віра, що українство на Закарпатті переможе власною силою. Висловлюючи таку думку, він пише:

“Не довго будуть мадяри тішитись своїм пануванням над нашим закрівавленим Закарпаттям — читаємо в цьому листі. — Нема там тепер одної щирої української душі, котра би вірила, що та земля останеться в руках її теперішніх володителів. Підуть собі — звідки прийшли.

“Оце вам віра цілого українського Закарпаття”, — пише наш інформатор.

Така мусить бути і наша віра.